

VETÉSI LÁSZLÓ

Anyanyelv a mélyben

Szórványjáró úti jegyzetek Illyés Gyulával a nyelvhatáron

„Felmagasodni nem bírsz, de lobogsz még szél kaszabolta magyar nyelv” – indította néhány évtizede *Koszorú* című gyönyörű himnuszát Illyés Gyula a magyar nyelvről. Arról a keletről hosszú utazással érkező európai vándorról, amely ezer-száz év után sem érdemelte meg a nagy nyelvek dicsőségét. Pedig hajdan kévébe kötve, kalangyába, asztagba rakva élt Közép-Európában. Élt, túlélte és másokat is saját testével védelmezett a nagy hadszíntereken. E népnek és nyelvnek a történelmi hősiességért nem járt köszönet, hála, ez nem volt elegendő érdem. Ehelyett ma önmagával körülvéve, önmagába beszorulva él, sok helyen már csak pislákol; van, ahol élettere csupa szélső vidék, ahol elhullottak magvai, fonnyadnak virágszirmai.

Illyés Gyulának e verse és egész életműve is évtizedekig politikai tett volt a diktatúra Romániájában. Tudok olyan lelkészről, akit hónapokon-éveken át zaklatott a szekuritáté azért, mert vallási ünnepélyen elszavaltatta ezt a verset a templomban. Féltetett is a hatalom, mert tudjuk, van *diktátori irodalomtörténet*, sátáni versértés is, mert hisz az érintettek és lakóik pontosan érezték-félték az igazmondó költők minden sorát. Az is tény, hogy a '89-es romániai temesvári népfelkelés és az ezt követő romániai változások mögött is ott áll Illyés Gyula magyarságot féltő életműve: fiatal református lelkészek a '80-as évek elején nyilatkozatban vették védelmükbe a költőt, életművét a támadó diktátori dühroham ellen. Nemcsak jelképerejű gesztus, hanem halálveszéllyel járó történelmi kiállás is volt ez a kisebbségi jogokat védelmező Illyés Gyula mellett.

És a legnagyobb és legboldogabb az a költő, akinek soraitól diktátorok rettegnek!

Illyés Gyula írt a hazáról a magasban, de vallott a szülőföldről és anyanyelvről is a megalázott mélyben. Oly szépen, ahogyan ezt csak a legnagyobbak teszik. Nyelvünk koszorúját megtépte, megszagatta a történelem; egerek rágták szét babérleveleit, illatát rágcsálók ronda bűze bűdösíti. Újabb koszorút aztán már nem kapott ez a „szél kaszabolta magyar nyelv”, csak bélyeget, katonacsizmák taposásainak nyomát, babérkoszorú helyett szinte már herderi temetési koronát.

Jegyzeteimet rakosgatom,

emlékeimet és nyelvi élményeimet próbálom összerakosgatni üzenetté. Kereken harminc év lelkipásztori szolgálat és a hozzá tartozó több százszázados hosszúságú erdélyi és Kárpát-medencei szórványút tanulságait és távlatait nehéz összefoglalva átnyújtani távoli vidékek olvasóinak. Szinte naponta látom ismerősök és ismeretle-

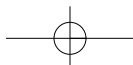
nek összecsapott kezeit, átélem ámulatos döbbenetüket: – Nahát! Nem is gondoltam volna, hogy ilyen is van Erdélyben, a Kárpát-medencében! – Ez az utazás már szinte egy Kőrösi Csoma-szerű vállalkozás, de a kaland nagyságát nem a távolság szélessége, hanem épp a közelség mélysége adja. Hisz csak alig kell kilépni kolozsvári, marosvásárhelyi, nagybányai házunk, otthonunk, Székelyföldünk tömbvárának fedezékéből 30-40 km-es távolságába, alig kell kinézni az ablakon, máris látszanak a sérülések, jönnek eléink a romok, és lehet már otthon is panelfalakon áthallatszó rogyant nyelvet hallgatni. Máris lent vagyunk egy ismeretlen, egy elszüllyedt Erdélyben.

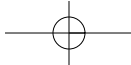
Amelynek nem adatott meg, hogy leereszkedjék egy másik hazába, gondok és emberi szépségek közé, Erdély nyelvi-emberi félelmeinek mélyébe, annak még sejtelméi is messze elmaradnak attól, ami itt van. Emitt egy másik Erdélyre talál az utazó – kövekből és emlékekből épült hazára, viaskodó magyarokra és anyanyelvre a mélyben. Ahol „lángjaidat kígyóként a talaj szintjén iramítva” él és túlél a nyelv.

Nyelvben bujdosó,

keletről jött európai potyautasnak bélyegzett lett mifelénk a magyar. Európa nagy nyelvi árvája, Kelet-Európa bitangja. Árvaházi gyermekké, lelencnéppé fokozott őshonos. Valamikor hozzánk mérték Európát, ma már szinte taníthatatlan lett nyelvünk a nagy szlavo- és angломániában, ahol a magyar már nem a beszéd, hanem a felejtés, a szégyen nyelve lett. Zsugorodik, egyre zsugorodik a magyar nyelv Kárpát-medence, Európa szerte – mondják a kutatók. „Nem kell” – mondják megvetően minden égtáj felől szomszédaink, fölösleges, de látjuk, érezzük magunk is. Ezzel egy időben szétszóródásunk hulladékként esik is szertesztét. Ahogy egyre mélyebben élődünk bele utódállamaink születő, növekvő önbizalmú, türelmetlen fiatal népei közé, úgy leszünk világnyelvvé, világelsővé a zuhanásban, a széthullásban is. Ahogy a levegőben szétrobbant repülőgép beszórja, beszennyezi önmagával a tájat, a világ egyik legjobban szétszórt és legtöbbet sértett, bántott nyelvét, lettünk. Azt mondják rólunk szomszédaink, hogy magyarnak lenni itt, ez már kész környezetszennyezés. Sajátos nyelvi sors ez: összéb zsugorodni és közben szertesztét hullani egyszerre.

Nézzünk hát szét a saját szélső térségeinkben a leépülési folyamatok külső és belső okai, jelenségei között. Tudomásul kell vennünk, hogy a magyar népesség csökkenése és a nyelvi összezsugorodása valamiféle Kárpát-medencei magyar betegség, cirozis hungaricus lett. Kilencven éve immáron törvényszerűnek mondható a győztes többség részéről a tudatos nyelvi-etnikai türelmetlenségre való nevelés, az antitoleráns hangulatkeltés. Sajtóban, rádióban, önkormányzati közhangulatban mindennaposak a szóval és tettel elkövetett magyarságverések, a temetőrombolások és robbantások. A többség esetleges jognyújtása felénk nem az őszinte tisztelet, hanem a kényszer és a kegyúri mozdulat jele. És ez a gesztus a kisebbségek felé egy milliméterrel sem nagyobb annál, amit a kisebbség kiharcol magának. Még elgondolni is csak szomorú, álom utáni ébredés, hogy hová juthattunk volna, ha az 1989-es romániai szabad karácsonyban a Román Televízió magyarul köszön-

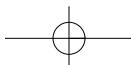
tő tévéfeliratai után eme őszinte kéznnyújtások folytatódtak volna. Egyetlen trianoni utódországnak sincs magyarjai fele pozitív kisebbségi értékszemlélete, imázsalkotási szándéka, mint ahogy sajnos Magyarországnak sincs a környező, trianoni utódállamok között élő magyarjait szorongató, többségi népeket megszólító életképes stratégiai üzenete. De vannak helyette bőven nyelvet bedeszlező, beszabályozó és lebecsmérlő tervek, átítatni és többségi mákonnyal leitatni minden kisebb népet és elsősorban minket, hogy ebben a cirozis hungaricusban tovább zsu-
gorodjunk.

Körülöttünk már születésünkör kettészakadt a világ.

Egy olyan világba pottyanunk, ahol már minden ketté van osztva. Igen, szigorúan kettőbe. Vagyunk *mi*, és vannak *ők*. Van a miénk, és van az övék, a mieink és övéik. Tudathasadással indul el az eszmélődő „sziyra fűzött gyerek” megkeresni helyét, „amidőn csak néma ajakmozgás mímelte a szót”, kitapogatni saját szabadságát vagy annak határait, ahol szüntelen belebotlik a tiltó másikba, az övékébe. Kettészakított bolond világ ez. Nem kell megmagyarázni, érzi mindenki. Benne van ez a tiltó szóban, a hallgass, „ne pofázz”-ban a „percnyi szabadság, kortynyi szabadság, foglalár háta mögötti szabadság nyelve; tanár kigúnyolta diák, szerzsán legyalázta baka” megalázó durvaságában.

A legfájdalmasabb pedig az, hogy az ezredfordulóra a hagyományos Kárpát-medencei területeken az etnikai értékek teljes átrendeződését kellett tudomásul vennünk. A hagyományos, egymás mellett élő kultúrák békés-viaskodó harmóniája és szabályrendszere megsérült, a tiszta helyzetek megváltoztak. Az értékrend változást pedig teljes szemléletváltás követi. Meg kell barátkoznunk azzal a tömegjelenséggel is, hogy a magyar nem mindig magyarul beszél, magyar ugyan a neve, de nem magyar, sőt. Pedig gyakran magyar ékezet is van nevén. Tele van Erdély aszszimilációs produktumú rejtőzködő mássággal, és az ehhez a réteghez tartozók közösségében örökös kontroll alatt kell tartanunk szavainkat. Hogyan nézett ki mindennapi együttélésünk történelmi képe? Voltak és részben vannak a hagyományos etnikai szokások. Volt egy nem túl népes, vegyes házasságban élő, családi réteg, amelyből jelentős számban nyertünk is, hisz még az elit területeken is szokás volt valamennyire megtanulni a magyar köznyelvet. Ennek a folyamatnak az eredménye a jelentős számú magyarul is jól tudó román orvos, mérnök, vezető román személyiség.

A nagyfokú és növekvő ütemű, vegyes házasság, értékösszemosódás a narratíváinkat is átrendezte azzal, hogy fogyatkoznak a vegytiszta identitáshelyzetek. Vége szakadt a világos etnikai képnek, a tiszta identitásnak, a népeket, nyelveket elválasztó pontos határoknak. Meg kell változnia ezzel a megszokott etnikai nyelvezetnek is. A lehető legintimebb kisközösségeket leszámítva lassan véget kell vetni a magyarok kedvelt etnizálásának, védekező-játszó etnikai heccelésének; örökös kontrol alatt és féken kell tartani az anekdotakincset, a „románozó”, „tótozó”, „szerbező” poénokat, az erdélyiek közötti oláhozást és a kultúrfölény vicceit. Szinte lebénul a régi értékrend, hisz beszédmódunknak igen nagy részét a másik-

kal való élcelődés önszórakoztató pillanatai adták. Most már a Székelyföldön és Partiumon kívüli Erdély legnagyobb részén etnikai kommunikációbénulás van. Le kell fagyasztani a komoly értéktartalmakat nem hordozó, játéknál nem több, de mégis védekező, a másokra átcsúfoló, átjátszadó „oláhozást”, a magyar–magyar összekacsintó „románozást”, sőt az „erdélykedést” is.

Mintba szolgálatos szemek kiemelten figyelnek,

hogy nehogy ez a nyelv is a közéletben nyilvános helyet kapjon valahol. Épp az a nyelv, amelyen a nagy folyók menti Erdélynek több mint harmada beszél, akik ottani településeink jelentős részének lakói. Semmit sem ezen a nyelven! A vonatállomásokon nem szabad megszólalni, a hangosbemondók elhalkulnak, talán ki is gyulladnának e nyelv hallatára. A „kihajolni veszélyes” vonatablak alatti felirat még a Székelyföldön is a spanyoloknak szól. „Neked ki szabad hajolni.” Tudjuk mi, miért. Mert ami ma nektek a vonaton egy megtisztelő magyar mondat, holnap Erdély. Mi vagyunk ama mesebeli farkas, amely apránként kéredzkedik be a kismalackához. *Tim noi* – tudjuk mi, minket nem lehet félrevezetni. Ajaj.

Ahogy vegyesedik a település, csúsznak arányai, nyelvileg úgy szegényedik tovább. Úgy kell egyre kevesebbet szólnod a magad nyelvén, és megbarátkoznod a rohamosan terebélyesedő másikkal. Úgy lépsz te is egyet-egyed hátrafele, minden évben egyre többet. Előbb az utca halkul el magyarul, a cégek táblái, a boltban beszélő, kuncaftmegszólító *pofiti-tessék*-nek lesz egyre kevesebb értéke, használati értéke és haszna. Folyik egy zajos, fülsiketítő etnikai rábeszélés is. Az egész többségi társadalom teljes gépezete velőig, idegszálakig hatóan mondja-mondja a magáét. Zakatol felettünk az etnikai rábeszélőgép. Nem a reális érték, hanem decibel, a hangerő, a begyakorlás, a ráhatás, a másik kultúra reklámértéke dönt.

Beléd lopakodnak a külső hatások titkos belső erői, kábítanak, szédülsz a nagy nyelvi kavarodásban. Már szinte azt sem tudod, hogy kis is vagy te tulajdonképpen. Ott él benned az ősi ösztön és vágy, hogy saját értékeidet becsüld, anyanyelvedet használhassad, hogy ne más nyelvvel, hanem a magadéval ékeskedjél, és legyél valaki. Azokkal együtt, akik olyanok lennének, mint – hited szerint – te vagy. Ehhez hagyományosan közösség kellene, de nincs. Mit tehetsz tehát? Vizsla szemekkel ki-ki tekintesz önazonosságod kudarcélményektől megviselt várából. Bizalmatlan vagy, gyanúsán nézegetsz, inkább ki-ki lesel, megmaradt értékeid ablakfüggönye mögül kukkolsz szanaszét. „Újra a fű közt, a gazban, az aljban. Mint évszázadokon át a behúzott vállú parasztok közt. A ne szólj szám, nem fáj fejem aggjai közt.” Jön-e és meddig jött hozzád közel, hol tart az ellenség? És nem veszed észre, hogy már egész közel, már benned van. Keresed azokat, akik olyanok, mint te vagy. Keresed, aztán belefáradsz, aztán újra kezded, és lehet, hogy véglegesen felhagysz vele.

Járod utadat, munkába mész, utcán, köztereken, járműveken, üzletekben kommunikálsz. Minden lehetséges helyzetben használni szeretnéd nyelvedet. Kétségbeesett keresésbe fogsz. Titkos babonákat gyűjtesz össze magadnak. Nézed az ar-

cát, és csak azért is, először ezen a nyelven szólsz meg. Nem érdekel, hogy van-e értelme. Majd kiderül! Mert fontos, nagyon fontos volna a saját közösség, hogy kivel beszélsz, rajtad kívül még ki is az a „mi”. Hihetetlen erőfeszítéseket teszel, hogy magad fele próbáld elrendezni a világot, próbáld beazonosítani a veled beszélőt. Eltűntek az identitást jelző kis kitűzők is az elárúsítók melléről, és ezzel eltűnt a beazonosítás talán legbiztosabb eszköze is. Nézed a hivatalnok névjelző kistábláját a közintézményekben, üzletekben; azonnal magyarra igyekszel fordítani, vagy próbálsz. Aztán csalódsz, megsebesülve húzódsz vissza magad ásta fedezékébe. „A nádkúpban remegő lányok közt, mialatt átrobogott a tatár”, egy ideig hagysz mindent a fenébe, amíg teljesen bele nem fáradsz. „En még igen, de családom már nem biztos hogy ezt sokáig bírja tovább!”

Közben körülötted rohamos ütemben rendeződik át a világ, a nyelvi tér, szűkül az anyanyelved mozgástere, tovább zsugorodik benned is küzdelmed értelme. Aztán már nem is érdemes keresni tovább. Felhagyod nyelved, és elmeszesedni hagyod nyelvi érzékenységedet, a keresést, és hagyod, hogy sodorjon az ár. Épp csak arra a jelre harapsz rá, ami készen érkezik, amit átnyújt a véletlenszerű Gondviselés. Mindennapi életed egészében másságba ütközöl, ők is ütköznek a te másságodba. Te lökdösődésnek érzed ezt, mert téged taszítanak arrébb, egyre kinnebb önmagadból. Vagy sodornak bele a többiek közé. Kemény küzdelem ez. Utcán, üzletben, irodák labirintusában, intéznievalóid százai között. Munkahelyek kapcsolatrendszerében, ahol szólnod, szerveznek, intézned kell a legváltozatosabb nyelvi környezetben. Búsképű lovagként háborúba indulsz, melletted a másik kultúra vágyálmodott Dulcineaja. Aztán legyőzöttként újra hadrendbe állsz, nevetségesen egyedül, puska nélkül, csapzott értékvertezetben, hiányos nyelvi fegyverkészlettel elfoglalni, átrendezni, értelmezni magad körül a világot.

Tudod magad is, hogy hangosan él a nyelv, és neked *ezen* hallgatnod kell. Az „anya” nem az a nyelv, amelyen beszélsz, hanem amelyen elhallgatod legmeghittőbb szavaidat, gondolataidat, érzéseidet és önmagadat elrejtve kell azt is le- és megtagadnod. Péteri sors ez, ahol a Kajafás zajos udvara a helyszín: szinte napon-ta kell lejátszanod, bekiabálnod, hogy „nem ismerem ezt a nyelvet!”. Tudod, érzed is, hogy nyelved sajátos és nagy magányos: egyedül van Európa közepén. Magad is egyedül vagy vele nagyon. Más vagy, és másságod nem kell senkinek. Szinte senki más *azok* közül nem tudja nyelvedet. Ki becsül meg téged épp ezért? Anynyiban van értéked, hogy a többihez hasonló vagy, dolgozol, helyezkedsz, illeszkedsz, gürcölsz vagy a többieknél is többet. Több kell légy, hogy megbecsüljenek. Munkahelykereső meghallgatáskor fintorogva forgatják szájukba nevedet mint megemészthetetlen húsdarabot, amíg végre kimondják, kiköpik, hogy *nem*. Vagy néha épp azért vesznek fel, mert látják, járomba tört vagy: „a magyarok szorgalmasak, becsületesek, jó lesz nekünk, mert többet dolgozik, mint a mienk”.

Lassan már a másik nyelven kell gondolkodnod, ha tetszik, ha nem. Kényszerpályára és kényszerképzetekre állítottak be az évtizedek. Már ezen fogalmazod meg előre, hogy kinek mit kell mondanod, felszisszenve beolvasol, ha lábadra lép valaki a villamoson, így kell felüvöltened, ha valami baj van. A hatalomnak,

a „Rettenetes Réz Úr” hatóság nagy hivatalának, ha ügyes-bajos dolgaiddal várkapuján belépsz. Zavartan morzsolgatód mondandódat, és már nincsenek is saját szavaid ezen a nyelven, szóteremtő, önkifejező gondolataidat, lelkedet is átmossa a hatalmas honfoglaló másság.

Egyre jobban őrlődik beléd a másik kultúra

emészthetetlen darabjaival. Meg kell szoknod, mint az őserdőbe szakadt kutató az ottani ehetetlen ételeket. Ez van, és csak ezt lehet fogyasztani. Egy ideig próbálsz a magad konyháját megteremteni; máséból magadnak „főzni” saját kisközösséget, nyelvet, kultúrát, családot, aztán feladod. Nem igaz, hogy mindent ki tudsz védeni, hogy az idegenség nem épül beléd, nem rakodik le zsigereidbe, mint a műélelmek retteggett adalékanyaga. Úgy tapad le a lélek mélyére a többség adalék-kultúrája is. Anyanyelved és lelki fertőződésed hamis, nem látható, hosszú távon gyilkoló színezékei ezek. Nyeled őket, „sziszegvén néha a kintől többször a béna dühtől, megalázott”. Az idegen szó, az ezerszer ismételt, látott, olvasott köztéri feliratáradat, az utcai zajsérelem, a köznapi információüzenet részeddé válik, megkeményedik benned emészthetetlenül. És ez akkor tolakodik elő, amikor a sajátodra lenne a legnagyobb szükség, amikor meg kellene szólalnod, nem találsz a saját szavaidat. Akkor már benned *azok* a szavak foglaltak lelki hont, azok kerülnek első helyre. Idegen szavak, gondolatok nyomata mélyül el lelkedben, látszik tekintetedben. A mások szavai. Mintha arcod is átalakulna tőle. Észre sem veszed, magad is *génmódosított magyarrá* leszel, hisz már nyelvi génállományod is naponta csonkul. Sérült készleteddel az elmaradó láb, csonkult kéz, ujjak törvénye szerint leszel félnyelvű, féllelkű magyar. Aztán magad is azt hiszed már, hogy „fertőző”, „radioaktív magyar” lettél, bűnbánattal adod tovább sutának vélt másságodat, félve sugárzod magad körül nyelvedet.

Közben meglehetősen jó antropológusok lettünk

az elmúlt évszázad alatt a védekezések dekkungjaiban. Nézzük, olvassuk az arcot, keressük rajta a „magyaros” beazonosító vonásokat. A turánid, a balti arc vagy épp a törökös, az alföldi, világos szemekkel, kis pörge vagy épp a nagy magyar harcsabajusszal, karimás kucsmával ezen a kis tájon mintha mindig minket jelezne. Milyen is a román? Nem tudjuk, de érezzük. „Ez egy romános arc” – mondd, és nem tudod megfogalmazni, hogy mit jelentenek a sötétebb szemek, az árnyék a szem körül, a barnább árnyalatú arcszín. A szókeség igen sokat segítő beazonosító jel lenne. De akinek gyakorlata van, azt már azt is tudja, hogy másképpen, szinte tömzsin, alacsony-termetesen, de mokányosan, erős arcvonalakkal szőke a Réz hegy tetején az Élesd hegyvidékén élő szlovákság, az avasi román és másképpen a Berettyó vidéki magyar.

Közszállítási járműveken, utcán figyeled utastársaid között az arcok vonásait, az öltözeted, a hozzájuk tartozó tárgyakat. A reklámszatyrokon a Székelyföldön kívül egyre kisebb számban jelennek meg magyar feliratok. Nézed falusi nénik átalvetőinek szövésmintáit, asszonyok népviseletét, feltűzött vagy kalotaszegiesen szélesre

felcsavart kontyát. Mert a hajunkat is másképp viseljük. Másképpen jár a borbély keze, amikor frizurát kanyarít a románnak, és másképpen a magyarnak. Magyar kontyot visel a mezőségi asszony, még magyarabbat a hóstáti és a györgyfalvi és vidékenként másat a Nádas-, a Kapusi völgyi kalotaszegi. Könnyű a dolgunk a széki fekete-piros viselettel is és a férfiak pörge szalmakalapjával. Nem kell mást tenni, csak járni-kelni erdélyi városok hosszán, és olvasni a jeleket. Belebotlunk a mieinkbe, nyelvünk emlékeibe, egy fölöslegessé váló, mások számára értéktelen kultúra töredékeibe, egy szétcsattant európai tükör apró nyelvcserepeibe.

Elfáradt a jelölvasó magyar,

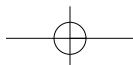
és különös, hogyan alakult át felismerhetetlenné. A nyelvi sérülés, fáradás lehangol, hisz minden lehetséges helyzetben nem használhatja nyelvét, nem értékesítheti másságát. A küzdelem kudarcélménye pedig értékét és értelmét veszíti. „Elhagytak szellemeid.” Semmilyen másság nem kell, és ez különös magányt teremt, mert a kisebbségi ember magányos. Nyelvi reflexeid eltompulnak, belefáradsz az örökölt *jelelésbe*. Lassú leszel, és mindig etnikai kimerült, nyelvi fáradt, mintegy nyelvi másnapos magyar, mintha 90 éve minden nap leitatna, drogozna, befűvezne, besugározna valaki. Elhitették veled, hogy nyelved-kultúrad idegbetege, környezetedre ártalmas radioaktív nyelv és kultúra tulajdonosa lettél. Félned kell, és mindenből kizárnak. Neked is külön szólnak már a szent igék, akár Segesváron a szász „leprások templomában” a foszló testű betegeknek: kint hallgathatod az Igét, a nagy szavakat, oda állítanak neked a templomfalán kívül szószerket. A nagy nyelvek templomába neked nem szabad belépned.

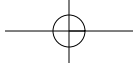
Körüöltted mindenki vastag gumiköpenyes védőöltözetbe rejti lelkét, hogy ne-hogy megfertőzze magát – tőled, veled. Ragályos betegség lettél, fertőző nyelv, sugárzó erő nélküli lámpás, magadnak világító gyertya. Pedig, miként a gyertyát, anyanyelvet sem azért gyújtanak, hogy véka alá rejtsék..., nyelvet sem azért beszélnek, hogy félve rejtegetsék, hanem hogy szolgálatára legyen azoknak, akik a hazában vannak.

Aztán a munkahelyeden is

egyre kevesebbet kell saját nyelveden szólanod. Egyre ritkább lesz a magyar főnök, csoportvezető, részlegvezető, és a többségiek egyre türelmetlenebbek. Egyre reménytelenebb minden kísérleted, hogy újra visszaálmodd a hajdani Kolozsvárt, Nagyváradot, Marosvásárhelyt. A háromnyelvű Temesvár is egy elmúlt régi emlék. Munkahelyeden is magadba burkolódsz. Örülsz, hogy felvettek *ilyen* létedre, nemhogy még gondot okozz magadnak önmagaddal egy ilyen munkanélküli világban.

A hivatali és köznyelvben alig maradt belőled valami. Mert a munkahely nyelven minden másképpen zajlik. Itt csendben van a tied, az „összeszidott panaszos, hivatalnokok unta mamácska nyelve; csomaghordók, alkalmi favágók, mert gyárba se jó, szakmára sem alkalmas” nyelv. Odabenn félve szólalsz, hivatali gondolataidat is *olyan* nyelven firkantod oda nem egészen hivatalos jegyzeteid, feljegyzéseid mel-

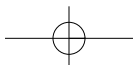
lé. Bár olykor még a hivatalos papírokra is odaszalad a kezed a *saját* nyelveden. Elvégre magadnak írod, csak nehogy meglássák.

Kis világotat őrzöd, őriznéd, ahol és ahogy lehet. Suttogva szólsz a magyar klienshez, munkatárshoz, hogy ne hallják *ők*. Mélyen hallgatsz, gyanúsán figyelsz, hol és mikor szólalhatnál már meg *így* vagy csak *amúgy*. Csak a főnököd, kollegád meg ne hallja. Épp csak motyoghatsz anyanyelveden, ha erre alkalmad nyílna. Nézik a nevedet, te is figyeled a kliensét. Próbálkozol, hogy vajon...? Mert mi lenne, ha nyelvedet még a tieiddel sem használhatnád? Ott van ugyan a nevének a szép magyar ékezet, de hát már ez sem elég, és sosem lehet tudni. Nehezen kérdezel rá, „beszélhetünk magyarul is?”. Félsz, mert csalódtál már néhányszor. Ebergényi úr és Radványiné (szép, gondos ékezetekkel a nevükön) már egyszer rendre utasítottak, amikor magyarul szólaltál meg: – Nem értek semmit. (*nu înteleg numic!*) – És te megszégyenültél. Vajdahunyadi öregotthonban a magyar beteggondozó szociális munkásnő nem beszélhet a magyar beteggel magyarul, mert megszólja az intézményvezető: – Hogy gondolod?! Honnan tudjuk, hogy nem rólunk beszélsz és nem átkozol (!) minket? (...*nu ne înjuri!*) – Magyar nyelvű központi információs szolgálat munkatársa a telefonálóknak nem mutatkozhat be magyar néven. Főnöke megtiltotta ezt, és arra kötelezte, hogy Fehér Ibolya helyett Viorica Albut mondjon. Ők, a nyelvi arculsapottak lettek a „*kassai zugárus, bukaresti cselédlány, bejruti prostituált szüile hívó nyelve; köpések mosta, dübþárja törölte orcájú fiaid közül egy*”. Épp csak nincs kiírva, mint a királyi diktatúra Romániájában, hogy csak románul beszélj! (*vorbiþi numai româneþte*). De be van írva a hivatali lélekfélelem mélyére.

Magányos leszel hát, és félénk, befele fordulóan gyanakvó. Kitekintesz a többség erdejéből, de a magad kis bokrát is szeretnéd látni, ha lehet. Örökös sündisznó perspektívából nézed a világot: hol és mikor tör rád a másságellenség, amely fele mindig hadiállapot-készen kell állanod kieresztett tüskéid gyatra fegyverzetével. A ravasz róka többség azonban behengerít a vízbe, hogy kiegyenesedni legyél kénytelen, és felfalhasa ehető, értékes lényedet.

Minél több az önmagadért hozott áldozat, annál kevesebb ideig bírod az önmagadért vállalt többletet. Belefáradsz a lap és újságkeresésbe, az előfizetésekbe, a postával-postással való harcba; szinte észrevétlenül pártolsz át a „másik” sajtóhoz, médiához. Hisz tulajdonképpen mindegy, majd már azt mondod, hogy „ez szól rólunk, nem a magyar”, de tovább is sérülsz, mert „hisz végül is Romániában élünk”.

Etnikai babonáid is el-elmaradoznak. Kezed egyre könnyebben kapcsol már a „másik” tévé-, rádióadóra, el-elmaradozol a magyar híradók mellől is, és kedvenc magyar szappanoperád is „télénuvélá” lesz valamelyik olcsó román adón. Mert *ez* már nem elég meleg lelkű, nem eléggé a tied. Már nem vállalsz többlet áldozatot, hogy napokig csatangolj magyar tévé kanálisokat sugárzó kábeles tévécsomagokért, vagy érte külön díjat fizess. Otthonodban betör a törökös román manele zene vagy az olyan népzene. Nemrég még *curáj*nak nevezted, és babonásan csavartad arrébb a keresőt. Ma már öregesen hagyod, hogy hadd bömbölje a magáét.

Magyar babonák, mániákus magyarság védelme,
 riadt keresés gyöttri a kisebbségben élőt. Hagyomány- és értékörzésnek kellene nevezni, de ez már szinte paranoja: a mindennapi arcok mögött kiolvasható keresés, méregetés, az örökös megfigyeltségben a kitekintő leskelődés. Nehéz gyötrellem ez: az anyanyelvet minden lehetséges helyzetben használni. Babonáiddal, kicsiny szokásaiddal igyekszel oltalmazni magadat a másik hatalom gyöttrő ereje ellen. A zsugorodó összébbhúzóadásban abba kapaszkodsz, amiben lehet: önazonosságod szalmaszálaiban a nagy tengeren. Úgy védekezel, ahogy lehet. „most mutatod meg, most igazán – nekem is, mire vagy jó”.

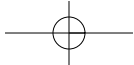
Magyar védekezési szokások, apró és nagyobb babonák terhelik a mindennapok eligazodásait. Magyar orvoshoz megyek, mert ő a miénk. Magyar tulajdonos (*patron*) üzletében vásárolok, magyar elárusítóhoz állok a sorba. Magyar cégtől veszem meg a szükséges dolgaimat, ott javíttatom autómat, alakíttatom ruhámat, vágatom a hajamat. Ott veszek élelmet, ott csináltatok szemüveget, oda állok be a sorba járandóságaimat kifizetni. Szorgalmasan lesem az elárusítók kitűzőit. Nem illeszték ki kabátomra március elején márciuskát, mert ezt *ők* teszik. Nem eszem a hagyományos balkáni ételt, a zakuszkát, hanem hagyom nekik. Gondosan kerülöm a román kölcsönszavakat. Éberem vigyázok arra, hogy Kossuth legyen a Lenin utca, hogy Széchenyi legyen a Mihály Vitéz, vagy épp eljátszom vele, mint hajdanán, amikor Vitéz Mihály miatt Csokonainak neveztük ezt a teret. Árpád-ház lett a szekuritáté, Jancsika szobra lett az Avram Iancu, vagy Novák Baba szórendet cserélt; kedvesen eljátszadottunk tovább a magyarosítással. És milyen hatalmas erőfeszítésbe kerül ez a szüntelen önvédés, védekezés! De melyik jobb? A demonstratív erőlködés vagy a hanyag nyelvi önfeladó pongyolaság?

Közben pedig mintha már mániákus lennél? Magyar kényszerképzetek, tisztaságmániás-magyarság – gyakran kínoznak ilyen idegenségellenes képzelgések. Már-már bele is betegszel. A többség keltette idegenségre idegenségellenességgel védekezel. „Etnikai fixekkel” tele mániákus magyar vagy. Az elején még el is dicsekszel vele, hogy a te családod aztán nem *olyan*, nálad nincs nyelvromlás, vegyesség, mert te nem engeded, s közben rettegsz, mert tudod, hogy akármikor bekövetkezhet. Meddig tarthat a biztonság? Nem sokáig. Kettős játszmát játszol, egyet magadnak, egy önhitetőt, és egy hitegetőt a környezetnek. Magad mondod, magad hallod, szinte már magadnak is beszélsz. Betegesen vigyázol a nyelvi tisztaságra, egész életed egy nyelvi őrző. A figyelem szuronyával és a hibairtas fegyverével jársz-kelsz naponta. Szinte már kényszerbeteg magyar vagy, saját magyarságod betege. Vajon eléggé vigyáztam-e? Vajon mindent megtettem? Vajon eleget tettem? Vajon mostam-e eleget kezdet, nyelvet, lelket utánuk? Nyelvi pánikszindróma, nyelvi fóbák, szorongás ez, melyhez gyakran kényszereselekvő közösségépítés, önszervező magyar pótszelekvés is társul. Az el nem végzett munka súlyától remegő és rettegő leszel, aki elveszíti etnikai realitásérzékét; zavart, kétségbeesett, szorongó és szüntelen kapaszkodóra van szükséged. És jön az összeomlás, amikor bekövetkezik a tragédia.

Magánnyelv, családi, konyhanyelv – szoktuk mondani szomorúan iskolákba, templomokba száműzött, letartóztatott, bezárt anyanyelvünkről. Nemcsak bedesz-kázott szökőkutak vannak, de bedesz-kázott anyanyelv is. Szigorú határok közé szorított, mozdulatlan. „Összemosolygás nyelve; a titkon összevilágló könnyek nyelve; a hűség nyelve; a föl nem adott hit tolvajnyelve.” Alig marad valami nyelvünk közéletéből. Naponta *azzal* találkozol; a dolgok neve már nem is a tiéd, hanem az *övék*. Körülötted mindent egy másik nyelven hívnak és neveznek meg. Te mondhatod, ahogy akarsz, a tiednek bekerítették a mozgástereit; a dolgok igazi neve akkor is az marad, ahogyan a legtöbben hívják. Mert úgy igaz, hogy a dolgok neve az és még inkább az lesz, ahogyan környezetünkben a legtöbben megnevezik, ahogy képi kultúránkba lerakodnak. Anyanyelvünket és lelkünket is a környezet szóplakátjaival tapétázza ki a többség, mindenütt az tükröződik szavainkban. Közben pedig fojtogatón ölel körül egy másik nyelvi világ. Láttál anyanyelvi fogyatékos? Aki keserves kínok között keresi az anyanyelvi szavakat, lelke úgy ingadozik, mint egy járassérült.

Nyelvük – elbanyagolt, gazdátlan virágoskert,
mely gyomláló kezek, a nyelvgondozás után kiált. Pontosan nyomon követhető néhány évtized alatt, hogy nemcsak a fiatalok, hanem az idősek és az idősödők is egyre rosszabban beszélnek magyarul. Nyelvőrző felügyelet, anyanyelvi őrző kellene legyen egész kisebbségi életünk. A gyermekek, unokák beszédének szógyomlálása mellett minden kiejtett szót, mondatot, mondanivalót folyamatos ellenőrzés alatt kellene tartani. Emberfeletti feladat. Kinek van ehhez ereje, ideje, energiája. Ahogy jönnek feléd a szavak, hogy, hogy nem, mindig *azok* a szavak jönnek. A görcsös begyakorlás maradandóan befényképezi legfontosabb szavainkat a lélek mélyének albumába. Mélyebben van, mint nagyszüleink, szüleink arcképe. Beágyazza az emlékezet a megszólalásba, azt és mindig azt vesszük elő. Hatalmas erővel tapadnak hozzánk a legtöbbet használt szavak. Vajon ki bírja önmagával vívott csatával, idővel, türelemmel, hogy azonnal mindent javítson?

Folyamatos intellektuális nyelvi kontroll alatt kellene tartanod mindent magadban és az egész környező többségi világot is. Nyelvrendőrként kellene felügyelned magadat és szeretteidet. Éjjel-nappali őrző ez önmagad, családod felett. *Urgențăra* megy, onnan a *primăria*-ra, *csinált egy infarctot, adott egy telefont, comisio, asugur-rare, tramvai, urbanism, avocat, procuror, angajament* – és ki tudja felsorolni a hatalom romlásoközeli szókészletét. Meg kell küzdened minden fogalomért, az utcanevekkel is, melyeket következetesen, szinte emberfeletten kell visszanevezni az Avram Iancu Bocskaira, Mihály Vitéz Széchenyre, Eroilort Deák Ferencre. Honnan legyen neked ahhoz annyi erő, hogy folytonosan visszafordítsd magad felé többségi környezeted szavait? Egy-két nemzedék még bírja a szimbólumok túltengését, aztán beáll a csend. Az unokától már nem lehet elvárni, hogy a szülők hite szerint és helyettük „szimbolizáljon”. Mert jelkép itt minden, kísérlet a haldokló felélesztésére; elfáradt versenylő-nyelv újjahajszolása, a lankadó önkifejezés biztatása.

Mélyen összeékelődve élünk, és egyre inkább mélyül ez a belénk hasított ék. Ahogy telnek az évek, évtizedek, úgy „gyakoroljuk össze” egymást. Vagyis hát mi gyakoroljuk be őket. Adjuk és vesszük egymástól, mint egy XXI. századi etnikai cserekereskedelemben. Ki nyelvet, ki vallást csereberél, ki asszonyt, ki szülőföldet. Összenövünk, mint a fával a fagyöngy. Addig és addig, amíg már össze is mosódik a *mienk* és az *övék*. Nem tudjuk már, hol végződik a fagyöngy, és hol kezdődik a fa. Ki kinek szívja el erejét, életnedvét. Ez lett itt a nagy történelmi kérdés. Mert itt az is lehet, hogy már a fa szívja a gyöngyöt?

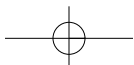
Az értékeidet már régen átírtad, átrendezted.

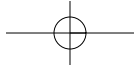
Hozzáalakultál a tájhoz, a szokásokhoz, a többséghez. Ahogy most élni vagy kénytelen. Családod, szeretteid, tied is ugyanúgy. Mert addig csak távoli viharfelhő, amíg mások gyermekeiről, nyelvi gondjairól kell beszélned. Aztán beborul feletted is az ég. Előbb szeretteidnek csak romlott szavait kell gyomlálnod, magadhoz visszanyesegetned, és ezzel visszaseretned őket. Mondasz nekik egész nap, hogy ne felejtessenek. Te is azt hiszed, hogy ha a sok beszéddel, már-már szájjaddal vered, nagyobb a hatás. Aztán eljön a vég: eljön bujkáló gyermeked idegen párjával.

Valamikor szigorú szabályok tartották mederben, valamikor tilalom övezte és kísérte a nyelvi félrelépőt; társadalmi ítélet, kiközösítés követte a félreházasodót. Mára összeborult minden. Nem is olyan rég, ötven-hatvan évvel ezelőtt a kolozsvári hóstátban két egymás melletti utcában, a Magyar és Honvéd utcából nem szabadott átudvarolni a legénynek, mert a szabálytörőt a helybéli legények keményen megverték, megkergették. Mára már a vegyes házasság hínárja elérte őket is fojtogató szálaival.

Először csak azt veszed észre, hogy kedves neki, aztán már udvarol. – Ó, anyu, ez még nem jelent semmit. Mámi, maguk olyan maradiak! – Anya, ezt te nem érted! – Mi a különbség? Mi a baj vele? – kérdi, és neked meg kell megpróbálnod elmagyarázni. Először ordítasz – takarodj, fiam a szemem elől. Szégyent hoztál a fejemre, ne is lássalak! – aztán már látod, hogy máshol is ugyanígy történik, lassan beletörödsz, beletörsz. Mit is magyarázz ezen, és most már mit is tegyél? Nem ütheted agyon, amiért románnal jár. Ha nem érzi és nem érti, semmit sem érsz. Aztán magad is oda igazodsz hozzájuk, hisz gyermeked, tied, és a tiéden keresztül gyermekeddé lesz Ovidiu és Cristian, Mirela és Daniela is. Őrlőd magadban valameddig, aztán lassan megbékélsz, odaigazítod magadat és értékrendedet is a másikkhoz.

Nézzük csak! Ahol már 20–30 százalék alatt van a magyarság, ott alig valószínű, hogy természetes utakon gyermeked magadéi között talál magának társat. Ha csak nincs mögötte néhány csodaelem: hazajáró mély faluélmény, erőteljes közösségi háttér, szabadidőt is betöltő egyházi ifjúsági közösség. Számoljunk csak! Minden 10 fiatalból alig kettő vagy már annyi sem magyar. Ha nincs a tied mögött élete egészét meghatározó otthonélmény, ha nincs ahová saját közösségébe hazamenne, alig van esélye arra, hogy az övéi között leljen társat.

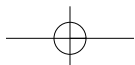

És a „vegyes” kapcsolattal jönnek a többi gondok. Milyen bölcsen is figyelmeztette a hidalmási szórványmagyar Rácz Mártonné nyolc gyermekét és temérdek unokáját: – „Fiaim, vigyázzatok, mert a szerelem csak az oltárig tart. Onnan kezdődik a faj.” – Mert aki kisebbségiként belép a vegyes házasság kapuján, annak mindenre fel kell készülnie. Természetesen csak annak, aki nem közömbös, akinek fontos marad a sajátja. A fiatal nemcsak a szerelem tündérországaiba érkezik, de belép egy harcmezőre is, amelyben a nyelvek küzdelme csak az egyik csata. Van bőven több is. Szinte már az esküvő előtt le kell szállni a földre. Mert vannak döntéshelyzetek, melyben nem lehet is-is változat. Lesz, aki felad, van, aki legyőz. Melyik templomba megyünk? Milyen nyelven beszélünk? Milyen vallásúak és nyelvűek lesznek a gyermekek? Mit szabad nekem és mit neked? Hogyan él, él-e együtt majd a két kultúra, nyelv, értékvilág az új családban? És később: milyen iskolába jár majd a gyermek? Aztán lassan, észrevétlenül nemsokára a megszokás, és *Ő* vezet. Miatta *úgy* kell beszélni egész nap, átrendeződik a teljes tematikus tér, a beszélgetés témaanyaga is. Nem beszélhetsz te sem másként, ha *ő* nem érti, és olykor meg sem szabad szólalni magyarul. Erről és arról sem beszélhetsz már, mindent fordítasz, vagy mindenről már csak *úgy* szólsz. És máris mindent elfoglalt *ő*, és szinte mindenütt mi veszítünk.

Aztán vegyes családot után átalakul szülői értékrended is: téged is legyőz a megszokás, a félelem. És jön az önigazolás. Íme néhány ismerős példa: „Talán mégsem kellene annyit harcolni a jogokért, mert hátha baj lesz.” „Nem csoda, ha felbosszankodnak *ők*.” „Mégsem kellene annyi magyar iskola, mert ki tudja.” „Magyar egyetem? Autonómia? Sosem lehet tudni, de baj lesz.” – És végtelen a sor. Már nem is veszekszel gyermekeid házasságán és nyelvén. Már unokáddal szégyenérzet nélkül tudsz csak *azon* a nyelven beszélni úgy, hogy tőled sem tanul meg magyarul. Ha még van erőd hozzá, mented, ami még menthető. De nem sokáig. Átírsz magadban és lassan átrendezel mindent. Még a személyes történelmedet is. – Ha Tata élne – sóhajtasz fel nagyritkán, és gyorsan elhessegeted magadtól a gondolatot. – Hála istennek nem él – teszed hozzá gyorsan. Mit szenvedett, küzdött a magyarságért, micsoda főmérnök volt, a legjobb iparos a városban – mindennek vége.

A szórványban pedig a lelkipásztornak a legnehezebb.

Itt már *ő* az utolsó nyelvi élmény, a közösségtöredéket összetartó emlékezet. Egy történelmi és nyelvi emlék és nyelvemlék is egyben. Minden szempontból *ő* az utolsó, aki még emlékezteti a körülötte élőket arra, ami volt. Nyelvi szépségnek már nem nagyon jó, de az elmúlás feletti keserűségnek hívei szájában mindenképpen. Aki ránéz papjára, valameddig még eszébe jutnak nyelvi mulasztásai, etnikai bűnei. Hogy honnan indult, és hová is jutott. Aztán lassan már ez is elmúlik. Megszokják *őt* is, mint a gyónók kedvenc bűneiket, a templom bútordarabjait és a harangszót. És a másik nyelvet. Már nem szégyellik zavaros másságukat, már nem rettennek meg, és nem szökik vissza a pap láttára a meghalványult szó. A lelkész tehát, mint nyelvemlék-tár is, éli életét egy halódó közösségben. Valami-

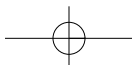

kor még jónéhány papelőd a történelmi Erdély nagy szórványaiban fegyelmező nyelvi erő is lehetett. Megszólíthatta a nyelvi rendetlenkedőket, nem ritkán szidalmakkal hozta vissza ismét a nyájhoz: –Nem értem, fiam, milyen nyelven is beszélsz?! Magyar vagy, beszélj magyarul! – Vagy hatalmas tasli járt a nyelvrejejtésért. Hogy megtanulja. Ma már Erdélyben nem sok helyen lehet valaki tanítóként, papként nyelvi-lelki csendőr, nyelvbiztos, akinek hallgatni kell szavára.

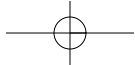
Szórványpap vagy, járod az utakat. Gyalog, hegyeken át: – hogy én mennyit gyalogtam életemben – mondod. Hegyeiken, völgyeken, egy-két emberért, kinn a tanyákon és benn a faluban. Hetente el kell számolnod el nem végzett – soha el nem végezhető – dolgaidal: a megmenthetetlen lelkekkel. Munkád értelme és célja a végtelenbe, az örökkévalóba vész. Szolgálatod egy életáldozat „mélyebbről fakadó tanúságtétele, mint Lutheré”. Kit mentettél meg? Úgyis odaköltözött a román fiúhoz, hiába hadakoztál. Úgyis a román iskolát választotta gyermekének, hiába tiltakoztál, korholtad. Milyen nehéz annak a pásztornak, aki mögül elfogyott a gyülekezet. Mert lehet-e úgy élni és szolgálni, hogy üresek az évszázados templompadok. Hogy gyászos emlékezettel kell végignézned onnan felülről, hogy híveid a temetőben, tömegsírokban pihennek. Legjobb esetben a másik templomhoz pártoltak át, vagy még távolabb menekültek egy jobb élet reményében valahová, kelettől nyugatig. Köveknek és emlékeknek pásztora vagy, az is tied. A templom, parókia, fogyatkozó temetői sírkövek, de lehet-e úgy lelkésznek lenni, hogy nem az élők, hanem a halottak a gyülekezeted? Önmagad és a te Urad előtt állsz, és az emlékek előtt. Az üres templomban úgy kell felmenni a szószékre, és úgy kell végezned a szolgálatot, mintha tele lenne, hogy a maradék ne is sejtse: szorul össze a torkod.

Átlagos tavaszi vasárnap van Verespatakon az unitárius gyülekezetben. Ketten érkezünk Pálfi Árpád unitárius lelkésszel a Csetátye hegye alá istentiszteletet tartani. Egy magyar papnak itt sokoldalúnak kell lennie. Azzal kezdi szolgálatát, hogy nekivetkőzik, kispri a templomot és letörli a padokat. Utána felkapaszkodik a toronyba és beharangoz. Majd felmegy az orgonához, és eljátssza az éneket, de csak akkor, ha van még legalább egyvalaki, aki fujtasson. Itt legalább kétszemélyes az istentisztelet: az orgona nem lelkészedhet fel segítség nélkül. Gyakran előfordul, hogy ha fujtatni fog valaki, nincs gyülekezet, nincs aki üljön a padokban. A lelkész utána felmegy a szószékre, és prédikál, ha van kinek. Most van. Ketten vagyunk, ez a különös unitárius gyülekezet: egy Izraelből halottak napjára őseihez hazalátogató héber fiatalember és én, a református lelkész. Később egy román néni is beül a padba. Hadd legyen még színebb, még elgondolkodtatóbb a gyülekezet hite és nyelve.

A lelkész magyar és román szavai lelkesen és pontosan hangzanak, nyelvi hibái nincsenek. Egyik nyelvet jól megtanulta, a másikat még nem felejtette el. Csak a hallgatók hiányoznak. Egyedül énekel, kivel is tehetné? Szinte magának beszél. Kinek másnak? Jézus országáról beszél, mert ideleln, úgy tűnik, már minden elveszett. Elvitte a beolvadás, a maradékot pedig az arany, az ördög szeme csábítja. Verespatakon annyian volnának még unitáriusok, mint a tanítványok Júdással. De immár Jézus nélkül.

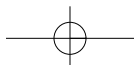
Akkora gyülekezeted van, hogy egy osztatlan magyar iskola padjaiba beférne. Magyarországon egy-egy hétvégén halnak meg annyian gépkocsibalesetben, amennyi léleknek te egy életen át meg-megingó hűségesen szolgálsz. Emlékeket, embereket. Ministránsra sem telik már, egyedül vagy. Magad veszed fel bonyolult öltözetet, húzod magadra, mert a harangozód is elhagyott. Csengetni is te fogsz, hogy letérdeljen gyülekezeted, ha van. Vagy magadnak csengetsz, és magad térdelsz le. De híveid nem fognak el, mert áttértél a másik nyelvre is, amelyet mindenki beszél és ért. *Noi suntem catolici, maghiari.* = Mi magyar katolikusok vagyunk – mondják.

Túl a tanyán is tanya van, még az ezredfordulón is kis mezőségi kunyhókból bújnak elő a magyar családok. Híveid? Inkább hűtleneid. Várad Mihály magyar feleségével Mezőseptéren nyolc gyermekéből egyetlen egyet sem tanította meg magyarul. Nem látta értelmét. Ómagyar nyelvemlék nyelvén szinte érthetetlenül magyarázza, leírni is alig lehet: *Neemégvot nagy éértelme* – ennyi a válasz, és próbálj meg hadakozni, magyarázkodni ellene. – *Met miirejo ez a nyelv tiieszteletesur, hadzs mük iiten zagyvájjunk rajta? Másra neemég kápás. Aakábunnvagy mindis roományul kel háptyikáj. Ezazeegész iigasság!*

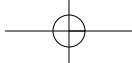
Ünnep első napján a többségi templomokból tömjénszagúan érkeznek hozzád híveid. Észreveszed zavart mosolyukat, látod, hogy rejtegetnivalójuk van. El-eljárnak a kalugyerekhez, a *májkákhoz* (= ortodox apácákhoz) jövőbe és múltba látni. Ma már minden 50-60 km-re van Erdélyben is egy-egy kolostor, *monosztire*, szépen kipingált vadonatúj *beszerika* (= templom). Van hát hova belépni, félrelépni, hűtlennek lenni, a maguk hitét és Istenét megcsalni. Ott lesznek boldoggá, ott mondanak igazi jövendőt. Mert te csak beszélsz, prédikálsz, de ők biztosat nyújtanak: ott ígérnek meg a mennyországot! A halotti megemlékezésben útravalóul kiosztott *pománás* kalácsokat már megették útközben, neked már csak annyi jutott, hogy dédelgesd a lelküket a történelmi emlékezet alig érthető nyelvén. Úgy tesznek, mintha bánnák bűneiket, tempós modorossággal játsszák meg, de közben nincs mit megbánniuk. Csak te gondolod bűnnek, ők már szentül hiszik, hogy az az igazi: a másik vallás, a templom, a pap.

Érzed az idegen illatot ruhájukon, amelyet a másik pap árasztott reájuk, feléjük. Nem mondják meg, de magad is tudhatod, mert érzed, milyen a másik templom semmivel össze nem hasonlítható illata. Érzed a bizonyosságot is, amit a felsőbbrendű, többségi nyelv kegyeletével és az üdvösség kézzelfogható ígéretével kaptak. Leírni nem tudom most sem ezt az újabb Ómagyar Máriasisíró-nyelvet, melyet megérteni alig lehet. *Mert. Eegysten van tám tieszteletesur. Oot sem taanitnak rosza. Aazis mindis uugyanasztat taanicsa. Ez a miiiiénk nemis még teemplam, maga neemég paap, met nemcsál kruucsát, niincsenek iikonyak és gyertyák a süüitétbe. Gyuuutatam gyertyát a fiuamnak Spániába éseegyeta máámimnak. Nyuugagyék békébe. Miithogy csájjunk tieszteletesur.*

Magyar néped románul kántál karácsonykor, *olyan* újévi köszöntőkkel járja a falut. A köszöntés természetesen a falu egészének szól, tehát *azon* a nyelven. A házakat sorra veszik, és természetesen nem cserélnek nyelvet, dallamot és éneket, hanem megy egybe minden, ahogy a házak, családok nyelvek sora. Vége van már a „magamét éneklek” szépségének. Eltűntek a magyar énekek, karácsonyi kánták,

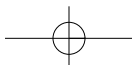
újévi köszöntők. Magyar gondnok román énekkel köszönti fel saját papját. Ugyanúgy magyar vallásórások, hittanosok is románul térnek vissza curkás, maszkurás ruhában saját papjukhoz, fakecskével pattogtatni. És akkor is minden *olyan* nyelven zajlik, kezdve a bekiabálásoktól, *voie la colindat?*-től (=szabad-e kántálni?!) az éneken át a bezáró rigmusig és a farsangi busójárásig.

Ünneped, templomod, híved már nem csak a tied tehát: osztozik rajta két egyház, két nyelv, két nép. Mégis híveid ők, értékek között bujdosók, és mégis, egy *sehol hazában* nyelvi otthonra nem lelő örök hontalanok. De jó, hogy mégis itt vannak, *még* itt is vannak. Hatalmas történelmi ingaóra kilengésével szédülnek erre-arra. Olyanok, mint amikor a fogadalmat tett alkoholista nem bírja tovább, és betér a kocsmába megünnepelni, hogy már egy hete nem iszik. Idegen nyelvi elvonókúrásoknak is nevezhetnéd, ha bírnák a szomszédhozással, és nem jelentkeznének azonnal az identitásvonási tünetek. Az ő nyelvük már nem a beszélt nyelv, hanem csak a megszokásé, az olcsón bérelt eklézsiái föld megöröklésének nyelve (=ekleziá unguereászke). Ők már csak *földmagyarok*, akiknek bért nem kell fizetniük, nem is fizetnének, de fizetségként havonta egyszer eljönnek még *ebbe* a templomba is. Nem hitből, még csak nem is hálából, hanem *lelki árendába*.

Fölnevelő édesanyánk,

nincs mit szégyelnük tehát „*bű európaiként mondandói miatt figyelemre, bólintásra becsült más népek előtt is*”. Érezzük, hogy minden nyelvi otthontalanságban és nyelvvesztésben is őselményt keresünk, nyelvi ősképet őrzünk, vissza egészen az anyaméhig. Az első felsírás nyelvét nyomban a világrajövetel után, egészen a hozzánk először megszólaló édesanyáig. Anya és nyelv összetartozik, és az anyanyelvi nevelés is, mint Kodály zenéi nevelése: a gyermek születése előtt kilenc hónappal kezdődik. Vagy ez esetben talán korábban – az anya születésével? Késsen bár valaki néhány hónapot, és máris minden elveszett. A rugdalódzó ártatlan gyermek egészséges felsírása és a nyelvhűségéért férjerugdosott anya jajgatása között mérhető be sorsunk.

Utaim során láttam bőven a Kárpát-medencei magyar szórványanyák sorsát. A magyarságáért megvert, bezárt, rugdosott asszonyokat, akik közül egy „nem léphet föl oly ünnepi polcra, nem kaphat koszorút”, de akik ezerszer is újakezdték gyermekeik tanítását. Olyan elszántan, hogy a többségi férj türelmetlenségében őket szinte *visszaeső magyarnak* is nevezhetnénk. Láttam szidalmazott asszonyt, akit férje, anyósa lebozgorozott, de mégis harcolt, küzdött tovább. Ismerek mezősegi asszonyt, aki négy szép dalia fiáért minden áldozatot meghozott, hogy őket a vegyes házasság karmaiból megmentse. Az oda beleesett román menyével együtt „visszaszerette”, hazaédesgette, hogy unokája magyar és Attila lehessen. Ez az igazi „hazaszeretet”. Láttam a nagy román Regátban székely anyát, aki vegyes házasság fiához költözött, és szeretettel, hittel és imádsággal nemcsak unokáit, de oltján menyét is „elszékelyesítette”. Láttam persze a nagy bajt is. Gyermekeikkel a másik nyelven beszélő anyákat, apákat: – „Én négy daliás székely legényt adtam a románoknak” – mondta szomorúan egy Dél-Erdélybe szakadt zetelaki asszony. „Bárcsak haza mehetnék! Megcsókolnám anyám kezét” – mondta a román–magyar–szerb hármas határ találkozásánál egy kis tanyán az otthon-

ról elszakadt, elrománosodott, elzüllött Pap Józsi. „Erősen hűtlen gyermeke vagyok én az én drága jó anyámnak.”

Mintha mindig ezt keresnénk, az anyaméh, anyanyelv őselményét. Az utolsó helyet, ahol még biztonságban volt a gyermek és a majdan üldözött, tanulásra kijelölt szó is. Az édesanyához kötődik és így lesz *anya* a nyelv, mert ő szüli a gyermeket, és neki kell nyújtania hozzá kicsinye nyelvi biztonságát is, mely által valamennyien e különös otthon melegét megtaláljuk. „Az anyanyelv szerelme szorongat minket” – mondhatjuk Pál apostollal játszadoxva. Ez adja a biztonságot, a hazatérés iránytűjét, soha el nem múló vágát, a hazaérkezés mindennél nagyobb örömét. Az egyedüli helyet, ahol otthon vagyunk a világban, de ami nélkül igazán hontalanok is lehetünk. Odateszünk mindent Nyelv-Anyánk lábai elé, a bölcső fölé hajolóhoz, ahonnan minden elindul, és ahová vissza is tér. Nincs más nyelvi töredelem és bűnbánat, nincs koszorú sem, „amelyet, szaporán lesietve ne hozzád vinne, ne lábad elé tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló ajkad, fölnevelő édesanyám”.

* * *

Az eddigi, Illyés Gyulával együtt tett nyelvutazás egymás mellé helyezett, olykor lefagyott képsorai döbbenetes mozgófilmmé állnak össze. Az út végén még valami felemelőt, de mégis szomorkás lélekmelegítőt kell elmondanom a tudatalattit és az eszméletet is túlélő nyelvről. Anyanyelvről a mélyben.

Amerikai pszichiáter ismerősöm döbbenten mesélte különös nyelvi kalandját. Egy intézetben egy Alzheimer-kóros beteg, aki a nyelvi leépülésben már teljesen elszakadt a világtól, betegsége utolsó szakaszában egyszer csak egy különleges, környezete számára ismeretlen nyelven kezdett beszélni. Amikor már szinte minden törlődött az emlékezetéből, visszajött az elfelejtett gyermekkori nyelv. Környezetében senki sem tudott vele szót érteni; szakmai konzílium ülte körül az ágyát, hogy megfejtse, a beteg milyen nyelven is beszél. Egy antropológus végül felfedezte, hogy magyarul. Aztán magyar gondozót kellett keresni melléje, aki értette a betegnek ezt a felélemedett nyelvét. És ez a honfitársunk élete utolsó heteit, hónapjait – gyermekkori emlékeit ismét frissen és értelmesen mesélve – első nyelvén élte, majd halta.

Megható és tanulságos történet. Ott lent a tudat mélyén, a világtól búcsúzó betegnek visszatér az elhalt, elsorvadt identitása. Ez lenne hát az Alzheimer-magyarság? Eszmélet az utolsó pillanatban? A valaha tudott vagy csak kora gyermekkorban hallott, a posztnatális nyelv, melyen először beszéltek vele, de melyet gyermekkora óta talán nem vagy alig használt, és később teljesen elfelejtett. De egy olyan nyelven kell mégis búcsúznia a világtól, amely világra érkezését és onnan való kivonulását is egybefogja.

Haldoklásunk visszavisz hát utunk első nyelvéhez, szinte az anyaméhhez, a legmélyebben rögzült, elhagyott édesanyai szavakhoz. Átkarol újra bennünk születést és halált. Íme, miért is érdemes szeretni ez anyanyelvet, óvni szókincsét, vigyázni dallamát és tervezni jövőjét. Mert ha meg is próbálnánk szabadulni tőle, ha egész életünkön át hűtlenek is lettünk volna hozzá, még halálunk órájában sem enged el: a végső pillanatban a mennyei honba is azzal kell belépünk.

